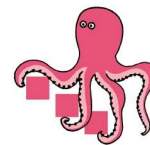

Sestavování otázek a variant odpovědí

Na tomto místě vám přinášíme několik základních metodologických rad a pokynů, které vám usnadní práci se sestavováním vlastních otázek. Vycházíme přitom zejména z dnes již téměř klasické učebnice sociologické metodologie Miroslava Dismana *Jak se vyrábí sociologická znalost*, kterou v roce 1998 vydalo nakladatelství Karolinum v Praze.

Základní typy otázek v dotaznících

- **Uzavřené otázky** - respondent vybírá odpověď z uzavřeného souboru možných alternativ
- **Otevřené otázky** - respondentovi je ponechán prostor pro vlastní formulaci odpovědi

Výběr otázek do dotazníku

V souvislosti s každou otázkou, o jejímž zařazení do dotazníku uvažujete, je dobré si nejprve zodpovědět následujících 11 otázek:

- **Je tato otázka opravdu nezbytná?**
Je dobré mít na paměti, že čím delší je dotazník, tím vyšší je riziko zkrácení odpovědí únavou či znučením respondenta.
- **Zjišťuje tato otázka opravdu to, co chceme zjistit?**
Mezi tím, co chceme studovat (např. kvalita výuky ČJ), a indikátorem, pomocí něhož to provádíme (např. otázky: "Naučíte se toho v hodinách ČJ hodně?", "Nudíš se v hodinách ČJ?", "Máš rád ČJ?"), existuje vždy určitá vzdálenost - tu se musíme pokusit minimalizovat.
- **Bude tato otázka srozumitelná opravdu každému našemu respondentovi? A budou jí všichni respondenti rozumět stejně?**
Lidé jsou různí - mají různé vzdělání, postavení, jsou různě staří atd. - mohou proto rozumět stejným otázkám odlišně (včetně toho, že jim mohou rozumět jinak, než jim rozumíme my). Na to je třeba vždy pamatovat. Vhodné je např. vyhnout se při formulaci otázek příliš odbornému jazyku či žargonu (např. otázka "Jak často se v hodinách matematiky aplikuje frontální výuka?" nebude pravděpodobně částí respondentů vůbec srozumitelná, přestože na ni možná i odpoví).
- **Je respondent vůbec schopen nám žádanou informaci poskytnout?**
Jsou respondenti o daném problému vůbec informováni natolik, aby nám mohli na naši otázku pravdivě odpovědět? Někteří respondenti neradi přiznávají svoji nevědomost, a raději proto nějak odpoví i na otázku, které příliš nerozumí - to nás vystavuje velkému riziku zkrácení takto získaných odpovědí.
- **Neptá se otázka na dvě věci najednou?**
Je třeba se vyhnout otázkám typu "Jak jste spokojen s výukou matematiky a informatiky?", které respondentovi znemožňují pravdivě odpovědět v případě, že jejich hodnocení jednoho, v tomto případě navštěvovaného předmětu, se liší od hodnocení toho druhého.
- **Není naše otázka sugestivní?**
Nezvyšuje formulace otázky neúměrně pravděpodobnost výskytu určité odpovědi? Zejména rizikové je v tomto směru používání emotivně laděných pojmů. Někteří rodiče pravděpodobně na otázku, co hrálo roli při volbě školy pro jejich dítě, jen neradi připustí, že to bylo něco jiného než kvalita školy. Pokud však takovou otázku uvedeme naším přesvědčením, že někdy je zkrátka nezbytné vzít při volbě školy v úvahu také něco jiného než její kvalitu (např.

vzdálenost od místa bydliště), můžeme jim takovou odpověď ulehčit, a vyhnout se tak určité části možného zkreslení.

- **Je výčet kategorií pro odpovědi na uzavřenou otázku úplný? Vylučují se navzájem použité kategorie?**
 - Kategorie použité pro uzavřené otázky musí představovat soubor vyčerpávající všechny možné alternativy odpovědi. V případě, že nejsme schopni všechny kategorie vyjmenovat (např. z důvodu, že je možných odpovědí příliš mnoho), můžeme použít kategorii "jiný" a případně požádat o vypsání odpovědi respondenta.
 - Všechny kategorie se musí navzájem vylučovat - nesmí být možné zařadit odpověď do více než jedné kategorie. Je třeba být obezřetný zejména vůči příliš širokým kategoriím - mohou výrazně snížit výpovědní hodnotu získaných odpovědí.
 - Je třeba dbát na souměrnou nabídku pozitivních a negativních kategorií.
 - Je třeba zvažovat použití neutrální kategorie. Respondenti mají někdy tendenci volit střední, neutrální kategorii bez hlubšího uvažování o otázce - někdy je proto lepší neutrální kategorii raději vynechat.
- **Je použití otevřené otázky opravdu nezbytné?**

Zkušenosti ukazují, že jen malá část otevřených otázek je opravdu použita pro finální analýzu. Jejich zpracování prostřednictvím tzv. kódování (bez něhož nemůžeme odpovědi dále kvantitativně zpracovat) může být přitom velice namáhavé a časově náročné. Otevřené otázky je proto lepší používat spíše výjimečně, v nezbytných případech (tedy např. v případech, kdy nejsme schopni sestavit vhodný seznam možných kategorií odpovědí) a v omezeném počtu.
- **Nevyžaduje otázka nějaké příliš zobecněné údaje?**

Vhodné je pokud možno vyhnout se otázkám po "průměru" - otázku "Kolikrát v průměru se něco měsíčně stává?" je lepší nahradit otázkou "Kolikrát se něco stalo v posledním měsíci?". Problematické může být také odpovídat na příliš všeobíhající otázky jako "Jaká je kvalita vaší školy?".
- **Mají odpovědi všech respondentů stejnou váhu?**

Jsou např. všichni alespoň přibližně stejně informováni o daném problému? Pokud si na tuto otázku odpovíme záporně, máme možnost použít tzv. filtrační otázky - umožňují nám vyloučit určité respondenty z odpovědí na určité otázky (na základě jejich kvalifikovanosti poskytnout žádanou odpověď).
- **Není tato otázka nepříjemná, znepokojující, nemůže se respondent cítit ohrožen pravdivou odpovědí?**

Jak jsme již zmínili, pro dotazované může být nepříjemné, pokud neumí na nějakou otázku odpovědět. Někdy je proto vhodné uvést samotnou otázku např. ujištěním respondenta o tom, že víme, že je daná otázka složitá a že je možné, že na ni nebude znát odpověď (nebo nebude chtít odpovědět) - nebude pro něj potom tak obtížné tento fakt přiznat (v případě nepříjemné odpovědi může vést zmínka o našem vědomí této skutečnosti k tomu, že na otázku nakonec odpoví více respondentů).